
Indicators of the Islamic city from the perspective of the Islamic Republic of Iran's ideals based on basics and national documents

---

Masoumeh Ayashm*

PhD in Islamic Urbanism, University lecturer and Research, Tabriz, Iran.

(Received 25 May 2021, Accepted 26 Aug 2021)

The subject of the Islamic city and theories around it has always been studied in various fields and from different perspectives. But paying attention to the ideals in each field and geographical context is the missing link of these researches and studies. Therefore, in the present study, with the aim of inferring the indicators of the Islamic city from the perspective of the ideals of the Islamic Republic of Iran, a step has been taken to connect the concepts of this field. The research question includes: "What are the indicators of the Islamic city from the perspective of the ideals of the Islamic Republic of Iran?" this is; In other words, in fact, the first step is to recognize the ideals of the Islamic Republic of Iran and in the second place to analyze the manifestations of the Islamic city in these ideals. The Islamic Republic of Iran and the Islamic Revolution are now referred to as "discourse" in the various literature researches. The discourse of the Islamic Republic of Iran is explained in three levels: content, structure and strategy. In relation to the ideals of the Islamic Republic of Iran and its manifestations, and relying on discourse and its levels, we can say that the content level, religious and doctrinal principles; examples of structure level, upstream documents; and finally, the example of the strategy level, the words of key and influential people who explain and refine macro strategies at the national level with their words. According to studies, the ideals of the Islamic Republic are manifested in three areas: religious and doctrinal sources, superior documents and important and key personalities. In this regard, the ideals manifested in three areas were studied from the

perspective of the relationship with the Islamic city. In terms of purpose, the research is of the type of applied-developmental and qualitative studies. The research method was content analysis and descriptive-analytical and logical reasoning approach, using library and documentary studies and in order to explain the reliability of the research, the retest reliability method was used. The indicators of the Islamic city are explained in the form of three dimensions under the heading: macro and operational goals, principles of the Islamic city and moral guidelines and lifestyle. The three dimensions of the Islamic city indicators derived from the ideals of the Islamic Republic of Iran, the various areas and scales show the impact of this important. And then according to the mentioned dimensions, twenty indicators of the Islamic city were identified. These indicators in a way represent the ideal-Islamic city resulting from the ideals and ideals of the Islamic Republic. In general, among these indicators, the virtues of human-Islamic ethics and monotheism have been highly emphasized. Paying attention to the ideals reflected in the indicators of the Islamic city can provide a new perspective among theorists, managers, urban planners and theorists in this field to pay deep attention to the context and effects of ideals on the city to intervene in the city and present and make the right and workable decisions.

Keywords: Ideal, Islamic Republic, Islamic city, Indicator, Iran.

---

* Corresponding author. E-mail: masoumeh.ayashm1389@gmail.com

شاخص‌های شهر اسلامی از منظر آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران بر اساس مبانی

معصومه آیشم*

دکتری شهرسازی اسلامی، مدرس دانشگاه، تبریز، ایران.
(تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۳/۰۴، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۰۴)

چکیده

موضوع شهر اسلامی و نظریات پیرامون آن همواره در حوزه‌های گوناگون و از چارچوب‌های نگرشی مختلف مطالعه شده است. اما توجه به آرمان‌های موجود در هر بستر جغرافیایی حلقه مفقوده این پژوهش‌ها و مطالعات است. از این‌روی در پژوهش حاضر، با هدف استنتاج شاخص‌های شهر اسلامی از منظر آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران، در راستای اتصال مفاهیم این حوزه گام برداشته شده است. با توجه به مطالعات صورت گرفته آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی در سه محور نمود پیدا می‌کند: منابع دینی و اعتقادی، اسناد فرادست و شخصیت‌های مهم و کلیدی. در این راستا آرمان‌های نمود یافته در سه حوزه از منظر ارتباط با شهر اسلامی مطالعه و بررسی شد. از نظر هدف، پژوهش از نوع مطالعات کاربردی-توسعه‌ای و کیفی است. روش پژوهش، تحلیل محتوا و توصیفی-تحلیلی و رویکرد استدلال منطقی، با بهره‌گیری از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی است و در تبیین پایایی پژوهش از روش پایایی باز آزمون استفاده شد. شاخص‌های شهر اسلامی در قالب سه بُعد تحت عنوان: اهداف کلان و عملیاتی، اصول شهر اسلامی و رهنمودهای اخلاقی و سبک زندگی تبیین می‌شوند و در ادامه، با توجه به ابعاد گفته‌شده بیست (۲۰) شاخص شهر اسلامی شناسایی شد. توجه به آرمان‌های نمود یافته در شاخص‌های شهر اسلامی می‌تواند نگرشی نو در میان نظریه‌پردازان، مدیران، برنامه‌ریزان شهری و نظریه‌پردازان این حوزه فراهم کند تا با توجه عمیق بر بستر و تأثیرات آرمان‌ها بر شهر، به مداخله در شهر و ارائه تصمیمات صحیح و قابل‌اجرا بپردازند.

واژگان کلیدی

آرمان، نظام جمهوری اسلامی، شهر اسلامی، شاخص، ایران.

* نویسنده مسئول مکاتبات: masoumeh.ayashm1389@gmail.com

© حق نشر متعلق به نویسنده(گان) است و نویسنده تحت مجوز Creative Commons Attribution License به مجله اجازه می‌دهد مقاله چاپ شده را با دیگران به اشتراک بگذارد منوط بر اینکه حقوق مؤلف اثر حفظ و به انتشار اولیه مقاله در این مجله اشاره شود.

مقدمه

۱. روش پژوهش

تشخیص و تحقیق نوع پژوهش و روش‌شناسی آن، از جمله ارکان مهم تحقیقات است. از این‌رو روی دسته‌بندی‌های گوناگونی در رابطه با نوع پژوهش آورده شده است. از نظر هدف، پژوهش از نوع مطالعات کاربردی-توسعه‌ای و کیفی است. روش پژوهش، تحلیل محتوا و توصیفی-تحلیلی و رویکرد استدلال منطقی (تحلیل گفتمان) و همچنین رویکرد نظری آرمان‌گرایی (مدینه فاضله)، با بهره‌گیری از مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی است. روش‌شناسی و فرایند پژوهش حاضر در سه مرحله قرار داده می‌شود، در مرحله اول با بهره‌گیری از منابع دینی و قرآنی به بررسی شاخص‌های شهر اسلامی پرداخته شده که از مقالات و پژوهش‌های موجود در این حوزه بهره گرفته شد. در مرحله دوم اسناد فرادست (با مشورت ۵ نفر خبرگان) مشتمل بر قانون اساسی، سند چشم‌انداز توسعه، بیانیه گام دوم انقلاب، الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت و سند مهندسی فرهنگ مورد بررسی قرار گرفته است و در نهایت، در بخش سوم، سخنان و بیانات شخصیت‌های مهم نظام جمهوری اسلامی ایران (حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری آیت‌الله خامنه‌ای) مطالعه شده است. در بررسی بیانات و سخنان حضرت امام خمینی و مقام معظم رهبری تمامی سخنرانی‌ها تا سال ۱۴۰۰ بررسی و سعی بر توصیف کیفی محتوای مفاهیم متون شده است. به منظور بررسی پایایی پژوهش از روش پایایی بین دو کدگذار و پایایی باز آزمون استفاده شد. در راستای ارزیابی ثبات کدگذاری‌های صورت گرفته توسط پژوهشگران، پایایی باز آزمون بررسی شد. در محاسبه پایایی باز آزمون، از بین کدگذاری‌های انجام گرفته، متن سه سخنرانی به صورت تصادفی انتخاب و هر یک از آن‌ها در فاصله زمانی دو هفته توسط پژوهشگر دوباره کدگذاری شد. میزان توافق درون موضوعی در روش پایایی روش باز آزمون ۸۴٪ به دست آمد که با توجه به بالاتر بودن از میزان حداقلی (۶۰٪)

شهر در قالب بستر تعالی و کمال انسان، نقشی کلیدی در مسیر زندگی افراد برجای می‌گذارد. شهرها از بستر خود، فرهنگ و زمینه‌های اجتماعی تأثیر می‌پذیرند. شهر اسلامی نیز برخاسته از آموزه‌های اسلامی در سرزمین‌های گوناگون نموده‌های متنوعی را به تصویر می‌کشد. باین حال این نمودها در اصل خویش یکسان هستند. از این‌رو با عبارت شهر اسلامی-ایرانی مواجه هستیم که در کنار اصول و آموزه‌های اسلامی، بستر جغرافیایی و فرهنگ منتج از این سرزمین را بر دوش می‌کشد. شهر در الگوی ایرانی-اسلامی، هنوز جایگاه نظری و عملی خویش را برای ترسیم آرمان‌شهر، نیافته است. اما یافتن این آرمان‌ها و شناخت ارتباط آن‌ها با شهر اسلامی، در تبیین این جایگاه می‌تواند مؤثر و کارا باشد. از این‌رو در پژوهش حاضر با هدف استنتاج شاخص‌های شهر اسلامی از منظر آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران به بررسی این مهم پرداخته شده است. سؤال پژوهش مشتمل است بر: «شاخص‌های شهر اسلامی از دید آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران کدام هستند؟»؛ به عبارتی دیگر، در واقع گام اول شناخت آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران و در وهله دوم واکاوی نموده‌های شهر اسلامی در این آرمان‌ها مدنظر است. در جهت پاسخگویی به سؤال پژوهش و دستیابی به هدف، آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی شناسایی شدند؛ این آرمان‌ها در سه محور نمود پیدا می‌کنند: مبانی دینی و اعتقادی، اسناد فرادست (قانون اساسی، سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی در افق ۱۴۰۴، بیانیه گام دوم انقلاب، الگوی پایه ایرانی-اسلامی پیشرفت و سند مهندسی فرهنگ)، شخصیت‌های مهم و کلیدی. در ادامه به بررسی این منابع اصیل پرداخته شده است و در نهایت، در قالب شاخص‌های شهر اسلامی از منظر آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران ارائه خواهد شد.

(۶۰٪) بیشتر است و قابل قبول به نظر می‌رسد. در ادامه نیز با شمارش کدهای استخراج‌شده از منابع مطالعاتی در نرم‌افزار اکسل، به ارائه شاخص‌ها پرداخته شده است. شکل زیر فرایند پژوهش را نشان می‌دهد.

به‌عنوان حد قابل قبول برای تأیید پایایی باز آزمون است. در ادامه برای محاسبه پایایی بین دو کدگذار نیز سه سخنرانی به‌صورت تصادفی انتخاب و مجدداً کدگذاری شد. درصد توافق درون موضوعی برابر با ۷۸٪ بود که از میزان حداقلی

تصویر ۱: فرایند پژوهش

Fig. 1: Research process

پژوهش‌های بررسی‌شده در دو حوزه قرار داده می‌شوند: حوزه مطالعات شهر اسلامی و حوزه اسناد و مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران. در جدول زیر پژوهش‌های مطالعه شده به تفکیک آورده شده است:

۲. پیشینه پژوهش

مطالعه و بررسی پژوهش‌های مرتبط با حوزه مطالعاتی، در برداشتن گامی استوار به پژوهش حاضر کمک می‌کند و یک چهارچوب فکری دقیقی را برای پژوهش در رابطه با موضوع فراهم می‌آورد. از این‌رو در ابتدا به مطالعه پژوهش‌ها، مقالات و تحقیقات مرتبط پرداخته شد.

جدول ۱: پیشینه پژوهش

Table 1: Research background

نویسندگان	عنوان مقاله	یافته‌ها/ نتایج
Naghizadeh 1998	صفات شهر اسلامی در متون اسلامی	در این پژوهش صفات و ویژگی‌های شهر اسلامی ارائه شده است و از ضرورت شناخت این ویژگی‌ها و خصوصیات در گام اول مطالعه و پژوهش در حوزه شهر اسلامی سخن می‌راند. ویژگی‌هایی نظیر: شهر تجلی توحید، شهر عبودیت، شهر تقوا، شهر هدایت، شهر ذکر، شهر عدالت، شهر میانه، شهر احسان، شهر امنیت، شهر شکر و شهر اصلاح از جمله مهم‌ترین و کلیدی‌ترین صفات شهر اسلامی در این پژوهش است.
Falahat 2011	برساخت مفهوم شهر اسلامی	در این مقاله مروری بر تاریخ پیدایش و سیر تحول مفهوم و اصطلاح «شهر اسلامی» صورت گرفته است. در ادامه نشان می‌دهد که چگونه پیش‌فرض‌های خاصی بر توصیف آن‌ها سایه افکنده است و چگونه کلیشه‌های امروزی این حوزه مطالعاتی ریشه در خوانش‌های نخستینی دارد که به‌طور وسیع تحت تأثیر نظریه‌های شهری متداول عصر خود در اروپا بوده‌اند.

<p>در این پژوهش اصلی‌ترین ویژگی‌های شهر اسلامی عبارت هستند از: الگو، مبانی، ارکان، صفات و اصول. در این مقاله شهر اصیل اسلامی که مکان زیست انسان کامل است به‌عنوان مثالی و مفهومی تبیین کند.</p>	<p>ریشه‌های شهر اسلامی در متون اسلامی</p>	<p>Naghizadeh 2011</p>
<p>در این مقاله دیدگاه‌های مرتبط با مفهوم شهر اسلامی پس از مقایسه به سه گروه ساختارگرا، محتوا گرا و صورت‌گرا تقسیم شده است.</p>	<p>طبقه‌بندی آرا متفکران مطالعات شهر اسلامی</p>	<p>Mardani 2015</p>
<p>این تحقیق در مجموع به ارائه یک نظریه جدید (انکشافی و تفسیری) با نام سلام در حوزه فرایندهای انسانی و رشته‌های هنری و معماری و شهرسازی می‌پردازد.</p>	<p>فرا نظریه سلام در هنر، معماری و شهرسازی از منظر اسلامی</p>	<p>Noghrehkar 2016</p>
<p>متغیرهای دولت اسلامی بر اساس بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی تدقیق شده است. یافته‌ها شامل چندین مقوله عمده به این شرح است: متعین‌های سلامت اعتقادی و اخلاقی مسئولان، حکمت و خردگرایی در سیاست بین‌المللی و داخلی، قانون‌گرایی، سلامت اقتصادی به‌عنوان شرایط مداخله‌گر، تکیه به ظرفیت درون‌زای کشور، عدالت‌گستری و مقوله هسته‌ای این بررسی در دولت اسلامی است که این مقولات عمده را دربرمی‌گیرد.</p>	<p>ارائه الگوی دولت اسلامی بر اساس بیانات مقام معظم رهبری با روش نظریه‌پردازی داده بنیاد</p>	<p>Mehri 2017</p>
<p>مهم‌ترین شاخص و معیار ثابت در شهر اسلامی قاعده حلال و حرام بوده است که همیشه ثابت و تغییرناپذیر است. قانون‌ها و مقررات اعتباری در شهر اسلامی قراردادهایی هستند که در زمان‌ها و مکان‌های مختلف برای تأمین نیازهای مختلف جامعه و حل مسائل آن و نیز توسعه و پیشرفت شهری و جامعه، به‌شرط هماهنگی و تبعیت از احکام ثابت تدوین و اعمال می‌شوند.</p>	<p>تبیین نظم شهر اسلامی بر اساس احکام ثابت</p>	<p>Molaei 2017</p>
<p>موضوعات فرهنگی و نظری مرتبط با تمدن اسلامی را بررسی کرده است. در پایان آورده‌اند: آسیب در معنویت و بی‌عدالتی از آسیب‌های درخور تأمل انقلاب اسلامی در فرایند تمدن‌سازی است که برای رسیدن به آن باید از راهبردهای جستجوی هویت تمدنی، بسترسازی برای رفتن دانشگاه به سمت نخبه پروری و کوشش برای تحقق کامل مردم‌سالاری دینی بهره گرفت.</p>	<p>تبیین بایسته فرهنگی، نظری و ساختاری شکل‌گیری تمدن اسلامی</p>	<p>Sarparast Sadat 2018</p>
<p>موضوع سرمایه اجتماعی را از این چهارچوب بررسی کرده‌اند. سرمایه اجتماعی کشور از شرایط علی متنوع و مختلفی تأثیرپذیر است که نقطه اشتراک بین شرایط علی مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی، اختیاری بودن آن است و توسط افراد قابل‌تغییر (کاهش یا افزایش) است. همچنین بر اساس بیانات مقام معظم رهبری، باید این موضوع را مدنظر داشت که تدوین و اجرای راهبردهای شکوفا کننده سرمایه اجتماعی را باید به عموم مردم و به‌خصوص جمعیت جوان کشور سپرد تا با حضور و نقش‌آفرینی خود در صحنه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی علاوه بر نظارت، در تدوین و اجرای راهبردها نیز سهیم باشند.</p>	<p>تبیین الگوی سرمایه اجتماعی بر اساس اندیشه مقام معظم رهبری</p>	<p>Abedini and et al 2019</p>
<p>در این مقاله، محوریت شهرهای اسلامی از منظر توسعه اجتماعات محلی موردبررسی قرار گرفته است. نمودهای کالبدی و بسترهای شکل‌گیری تعاملات اجتماعی در وهله اول به مساجد و مراکز مذهبی تعلق می‌گیرد که سایر ویژگی‌هایی نظیر مشارکت و تعامل در آن شکل می‌گیرد.</p>	<p>تدوین الگوی توسعه اجتماع محلی در شهرهای اسلامی</p>	<p>Pirbabaei and et al 2020</p>
<p>با هدف شناخت مؤلفه‌های تمدن نوین، بیانات مقام معظم رهبری را بررسی کرده‌اند. بر اساس مضمون‌های استخراج‌شده مبتنی به بیانات مطالعه شده رهبری، تمدن نوین اسلامی دو بعد و پنج مؤلفه دارد: در بعد نرم‌افزاری به مؤلفه‌های فرهنگ عمومی و سبک زندگی اسلامی تأکید می‌کنند. در بعد سخت‌افزاری، نظامات پیشرفته مطرح می‌شود و مؤلفه‌هایی همچون تعالی علمی، تعالی اقتصادی، تعالی سیاسی و تعالی نظامی به چشم می‌خورد.</p>	<p>مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی و الزامات شکل‌گیری و ثمرات آن مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری</p>	<p>Ezzati and et al 2020</p>

آنچه پس از بررسی مقالات مختلف و مرتبط با پژوهش حاضر به نظر می‌رسد، بررسی ابعاد مختلف شهر از منظر مقام معظم رهبری به‌صورت مجزا در پژوهش‌های گوناگون است که به‌صورت پیوسته و بر اساس شاخص‌های شهر اسلامی صورت نگرفته است. از سویی دیگر در بیشتر

(Ebrahimzadeh 2006). در واقع آرمان‌گرایی، اولویت امور ذهنی، روحی و آرمانی را به‌عنوان مبانی واقعیت بیان می‌کند. آرمان‌گرایی در حوزه‌های مختلفی ورود کرده است و بحث آرمانشهرگرایی نیز در این حیطه قرار داده می‌شود. آرمان‌شهر در متون فلسفی، ادبی، مذهبی، سیاسی و شهرسازی جهان در بازه‌های زمانی گوناگون، تعبیر متفاوتی را شامل می‌شود. توماس مور جزو نخستین افرادی است که "آرمان‌شهر انسان‌محور خود، برای یک نظام سیاسی بی‌عیب و نقص ارائه کرد. به تدریج آرمان‌شهر از مباحث سیاسی فراتر رفت و با عباراتی نظیر مدینه فاضله، ناکجاآباد، شهر خدا، جامعه توحیدی و ... نامیده شد" (Molaei 2020). مدینه فاضله فارابی نیز در میان پژوهشگران مسلمان شهرت زیادی را به خود اختصاص داده است. ویژگی‌های این مدینه فاضله، تشبه به خدا، عدالت، رهبر شیعی و ... است. افراد، نظریه‌پردازان و متخصصانی نیز افلاطون، مطهری، ابن سینا، نظامی، فردوسی، جامی و ... بسیاری دیگر از نگرش‌های متفاوت به بحث آرمان‌شهر ایدئال خود پرداخته‌اند. اما در پژوهش‌ها و تحقیقات اخیر در کشور ایران، آرمان‌شهر علوی، آرمان‌شهر مهدوی، آرمان‌شهر رضوی و ... نیز مورد استفاده قرار گرفته است و افراد با جهان‌بینی‌های ویژه خود، آرمانشهر را ترسیم کرده‌اند. در خصوص آرمان‌گرایی رویکردها و نگرش‌های مختلفی در ارتباط با واقعیت مطرح می‌شود نظیر نفی آرمان‌گرایی، نفی واقع‌گرایی، نگرش مستقل و ... اما در این میان رویکرد دیگری با عنوان آرمان‌گرایی واقع‌بینانه به معنای قرار گرفتن واقع‌بینی در طول آرمان‌خواهی مطرح می‌شود. زمانی که واقع‌نگری در راستا و طول آرمان‌گرایی قرار گیرد اصالت بر آرمان‌گرایی است اما واقع‌بینی حذف نمی‌شود چراکه برخی از واقعیت‌های موجود می‌تواند مطلوب آینده نیز باشد. "آرمان‌خواهی واقع‌بینانه، واجد استلزاماتی است که همراه با آن معنا می‌یابد: پالایش مداوم ذهن، التزام به دیالکتیک، اسطوره‌زدایی از ذهن، توجه به موضوع و غور در آن، سیر در دنیای بیرون و اطلاعات، رابطه بین سوژه و اژه" (Ghadery and Shamshiri 2017). جمهوری اسلامی

پژوهش‌ها افراد صرف وجود یک کلیدواژه مشترک را اساس کار خود قرار داده‌اند. در برخی دیگر از پژوهش‌های مرتبط با شهر اسلامی با بهره‌گیری از آیات، احادیث و روایات معتبر مؤلفه‌های شهر اسلامی آورده شده است. اما مقاله حاضر به بررسی عمیق‌تر و مفهومی موضوع شهر اسلامی-ایرانی پرداخته و بر آن است تا شاخص‌های شهر اسلامی را از منظر آرمان‌های جمهوری اسلامی ایران تبیین کند.

۳. چهارچوب و مبانی نظری پژوهش

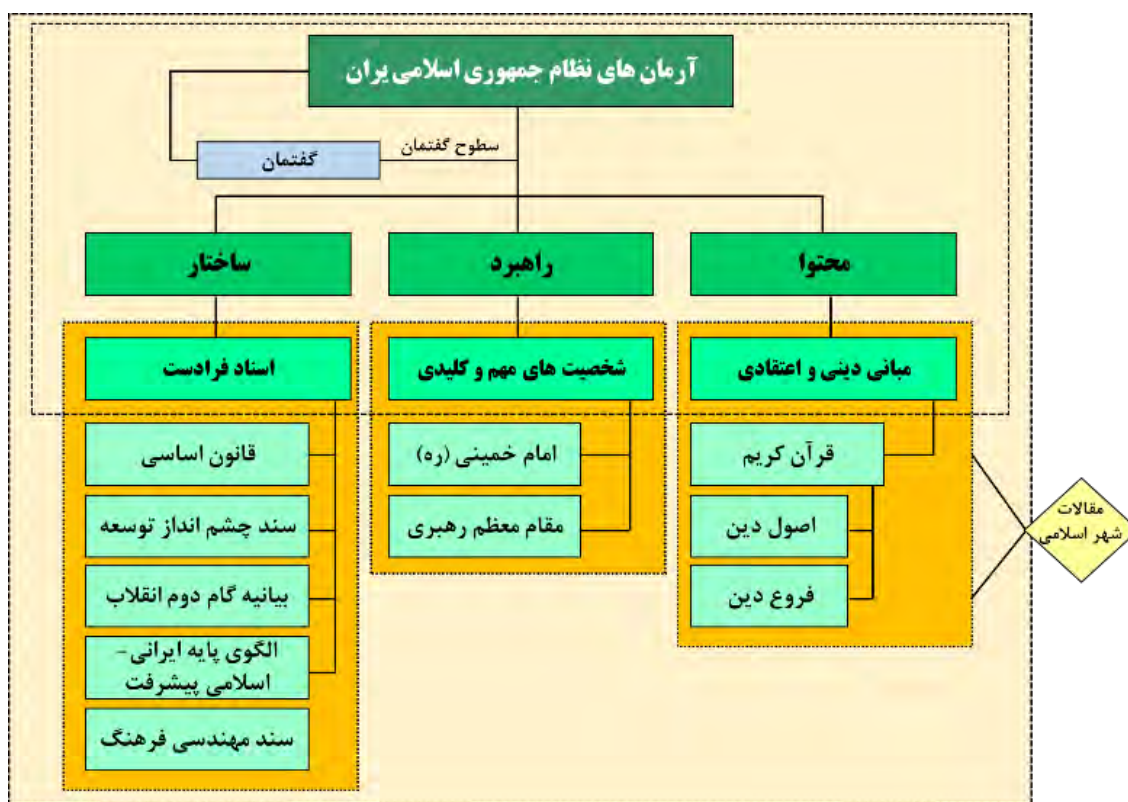
شهرها به‌عنوان مهم‌ترین دستاورد تلاش‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی انسان هستند (Ayashm 2020). شهرها و میراث شهری نشانه‌هایی آشکار و کالبدی از فرهنگ جوامع هستند. به همین دلیل نمی‌توان آن‌ها را نشانه‌هایی صرفاً کالبدی و سطحی در نظر گرفت. میراث شهری برخاسته از ارزش‌های فرهنگی-اجتماعی نهفته در بستر جامعه است (Mirgholami and et al 2020). از این‌رو نگاه به شهر ایدئال و آرمانی همواره در بسترها و سرزمین‌های گوناگون وجود داشته است. آرمان‌ها در هر مقیاسی نمود پیدا می‌کنند از یک فرد به‌عنوان کوچک‌ترین عضو جامعه تا یک ملت. آرمان‌های مردم و ملت‌ها همواره برخاسته از مبانی جهان‌بینی، زمینه و فرهنگی است. از نمودهای کالبدی آرمان‌ها، می‌توان به آرمان‌شهرها اشاره کرد. "آرمان‌شهر از دیرینه‌ترین عناصر زندگی انسان‌ها بوده" (Esfandiari and et al 2017) و قدمتی به بلندی تمدن و زیست بشریت دارد. آرمان‌شهرگرایی در ادبیات، فلسفه، علوم اجتماعی-سیاسی، شهرسازی و ... ورود کرده و تعاریف و شاخص‌های متعددی را از ایدئال آرمانی انسان‌ها به نمایش درآورده است.

آرمان‌گرایی، یعنی فلسفه‌ای که ماهیت انسان و جهان را روحانی تلقی می‌کند در واقع پندارگرایی اشیاء محسوس مادی پیرامون ما را انکار نمی‌کند بلکه عقیده دارد که این اشیاء به‌طور کلی عالم محسوس، غیرواقعی است و آنچه واقعیت دارد عالم ادراکات و معقولات است

رهبر معظم انقلاب در سخنرانی‌های خویش همواره به موضوع آرمان‌های جمهوری اسلامی ایران اشاره کرده‌اند، نظیر: این انقلاب توانست به ما، هم هویت بدهد، هم آرمان بدهد (۱۳۹۶/۰۳/۱۷)، احیای تفکر اسلام سیاسی؛ آرمان پیش روی جریان دانشجویی (۱۳۹۴/۰۴/۲۰)، حرکت به سمت هدف، حفظ حرکت روبه‌جلو، پیشرفت ملت ایران (۱۳۹۳/۱۰/۱۷)، خودسازی اخلاقی، آرمان اسلامی ایران (۱۳۸۵/۰۱/۰۶) و ... پژوهش حاضر بر آن است تا با بررسی آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران در قالب سه محور به تبیین و استنتاج شاخص‌های شهر اسلامی پردازد.

ایران و انقلاب اسلامی، امروزه تحت عنوان "گفتمان" در ادبیات پژوهش‌های مختلف مطرح می‌شود. گفتمان خاصه گفتمان جمهوری اسلامی ایران در سه سطح تبیین می‌شود: محتوا، ساختار و راهبرد (Ardestani and et al 2021). زمانی که از آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران و نمودهای آن صحبت می‌شود با تکیه بر گفتمان و سطوح آن، می‌توان گفت مصداق سطح محتوا، مبانی دینی و اعتقادی؛ مصداق سطح ساختار، اسناد فرادست؛ و در نهایت، مصداق سطح راهبرد، سخنان اشخاص کلیدی و تأثیرگذار که با سخنان خویش راهبردهای کلان را در سطح ملی تبیین و تدقیق می‌کنند.

تصویر ۲: مدل مفهومی پژوهش و مصادیق آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران

Fig. 2: Conceptual model of research and manifestations of the ideals of the Islamic Republic of Iran

اسلامی هویت ویژه‌ای بخشیده است که با شهرهای نواحی دیگر دنیا متفاوت است. مورفولوژی شهرهای اسلامی همواره از اصول و قوانین اسلامی تأثیر پذیرفته است (Molaei 2017). ریموند می‌گوید: پس از استعمار مغرب (شمال غربی قاره افریقا) توسط فرانسه در قرن نوزدهم و تحت سلطه قرار گرفتن سوریه بعد از جنگ جهانی دوم،

۳-۱. مبانی دینی و اعتقادی و شاخص‌های شهر اسلامی
دین مبین اسلام همواره برای حریم زندگی خانوادگی و ارزش‌های آن اهمیت قائل است؛ از این رو همه دستورات و قوانین، به گونه‌ای برنامه‌ریزی شهری و ساخت شهرهای اسلامی را تحت تأثیر قرار داده و به مورفولوژی شهرهای

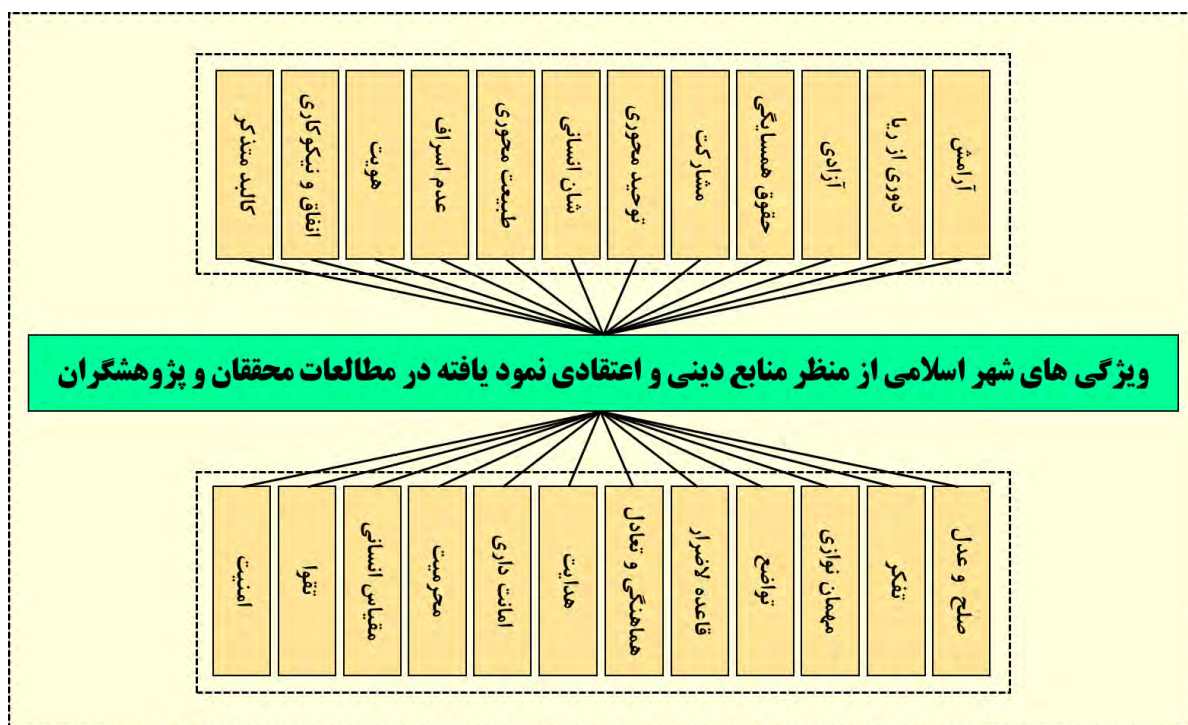
(Hakim 2002). در این مباحث، می‌توان به توجه ویژه بر مظاهر شهر اسلامی، ارزش اجتماعی، ارزش سیاسی، ارزش اقتصادی و ارزش باور توحیدی و وحدت اشاره کرد. آنچه از پیرامون نظریات مختلف پیرامون مفهوم شهر اسلامی برمی‌آید به سه محور کلیدی در رابطه با ویژگی‌های شهر اسلامی رهنمون می‌شود: (۱) توحید محوری، (۲) متون اصیل اسلامی، (۳) فرهنگ و آرمان‌های یک جامعه توحید باور. بورکهارت (Burckhard 1967) در پژوهش خود ویژگی‌های شهر اسلامی-ایرانی را در شش دسته مطرح می‌کند: عدل، شأن انسانی، هویت، زیبایی، تذکر و وحدت. مقام معظم رهبری نیز در سخنرانی خود در سال ۱۳۷۸ مختصات شهر اسلامی-ایرانی را مشتمل بر پنج دسته عنوان می‌کند. این دسته‌ها عبارت هستند از: عدالت در تقسیم خدمات شهری، تأمین آرامش روحی و امنیت معنوی، ظهور و اعتلای مظاهر اسلامی و انقلابی، عمران و آبادی و زیبایی، حفظ طبیعت و صفای معنوی. سجاذزاده و دیگران (Sajjadzadeh and et al 2014) در پژوهش خود در رابطه با شهر اسلامی-ایرانی با بهره‌گیری از مطالعات پیشین و کتب معتبر در این زمینه، هفت اصل را مطرح می‌کند که نمود بیشتری در شهر اسلامی-ایرانی باید داشته باشد. این صفات شامل: وحدت، عدالت، امنیت، حریمیت، تواضع، طبیعت‌گرایی و عدم پیروی از بیگانگان است. در شکل زیر می‌توان ویژگی‌ها، صفات و شاخص‌های شهر اسلامی را از منظر منابع دینی و اعتقادی نمود یافته در پژوهش‌های مختلف، به صورت جمع‌بندی نشان داد.

مطالعات منطقه‌ای وسیعی در ارتباط با نیازهای اداری-استعماری انجام گرفت. نتیجه این مطالعات، ترسیم نقشه‌های دقیق شهری و بناها، و کشف و توصیف نظام‌های سیاسی دینی و اقتصادی در شهرهای مناطق مذکور بود (Falahat 2011).

از نظر خانم لیلا علی ابراهیم، متفکر مسلمان، شهرهای اسلامی را باید از طریق قرآن و حدیث تبیین کرد. زیرا بسیاری از آیات قرآن و احادیث بزرگان دین مملو از آموزه‌ها و دستورهایی است که بر روابط اجتماعی بین افراد و نیز رابطه افراد با محیط اجتماعی تأکید کرده‌اند که به‌کارگیری این آموزه‌ها در تدوین نظام‌نامه و الگوهای رفتاری، مدل متمایزی از شهرنشینی را پیش روی ما قرار می‌دهد. نقی‌زاده نیز اذعان دارد که «برای ظهور شهر اسلامی، همانند ظهور هر شهری، انطباق و همپوشانی سه "فضا" یا سه عنصر، به‌عنوان "ارکان" آن ضرورت دارد. این سه فضا عبارت هستند از: فضای فکری، فضای عملی و فضای کالبدی. در حقیقت شهر اسلامی فقط کالبد نیست و علاوه بر "کالبد" دو مقوله مهم دیگر نیز در تعریف شهر اسلامی و تجلی آن ایفای نقش می‌کنند» (Naghizadeh 2010).

از تعاریف آورده شده توسط علامه می‌توان به این مهم نیز اشاره کرد که محورهایی نظیر: عدالت، زمینه‌های فرهنگی-اجتماعی، توحید محوری و توحید باوری و وحدت به‌دفعات مکرر در یادداشت‌ها و نوشته‌های وی در باب توصیف شهر اسلامی آورده شده است. بسیم سلیم حکیم نیز در تعریف شهر اسلامی آورده است که مورفولوژی شهرهای اسلامی متأثر از دستورات و قوانین فراگیر اسلام در ابعاد اجتماعی، سیاسی و اقتصادی اسلامی است

تصویر ۳: جمع‌بندی ویژگی‌های شهر اسلامی از منظر منابع دینی و اعتقادی

Fig 3: Summary of the Islamic city's characteristics from the perspective of religious and doctrinal sources

۳-۲. اسناد فرادست و شاخص‌های شهر اسلامی

اسناد فرادست متنوعی را در سطوح و مقیاس‌های مختلف می‌توان ارائه کرد، اما در پژوهش حاضر اسنادی مورد بررسی و واکاوی قرار داده می‌شوند که از منظر اسلامی به موضوعات و حوزه‌های مختلف کشور ورود کرده‌اند. اسناد مربوطه با مشورت پنج (۵) نفر از خبرگان این موضوع که بیشترین نمود را در رابطه با آرمان‌های نظام داشته‌اند، انتخاب شد. این اسناد مشتمل بر: قانون اساسی، سند چشم‌انداز، بیانیه گام دوم انقلاب، الگوی ایرانی-اسلامی پیشرفت است که به تفکیک، در ادامه از منظر ارتباط با شاخص‌های شهر اسلامی به بررسی و ارزیابی گذاشته شده است.

۳-۲-۱. قانون اساسی

اولین سند، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است. قانون اساسی هر کشور، بنیادی‌ترین قانون آن کشور و پایه ثبات سیاسی و حقوقی آن سرزمین است که هنجارهای حقوقی برتر و اساسی آن جامعه سیاسی را در خود جای داده است. در نظام جمهوری اسلامی ایران، شورای نگهبان که بر طبق قانون اساسی صلاحیت‌ها و وظایف مختلفی بر عهده دارد، به‌عنوان مفسر رسمی قانون اساسی معرفی شده است. در پژوهش حاضر اصول قانون اساسی به تفکیک مورد بررسی و مطالعه قرار داده شده و سپس اصل‌های مرتبط با شهر اسلامی و نحوه ارتباط بین این استنتاج شده است.

جدول ۲: ارتباط اصل‌های قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با شهر اسلامی

Table 2: Relation of the principles of the Constitution of the Islamic Republic of Iran and the Islamic city

ارتباط با شهر اسلامی	اصل قانون اساسی	ارتباط با شهر اسلامی	اصل قانون اساسی
مشارکت مردم و تلاش برای شکل دهی به آینده	اصل ششم	توحیدمحوری، وحدت	اصل دوم
امر به معروف و نهی از منکر در تمامی سطوح	اصل هشتم	نیاز به شورای شهر در یک شهر	اصل هفتم
تاثیرگذار و تاثیرپذیر از شهر		خانواده محوری	اصل دهم
اخلاق مداری و رعایت حقوق انسانی	اصل چهاردهم	اخلاق مداری و رعایت حقوق تمام اقشار و مذاهب	اصل نوزدهم
رعایت و توجه به حقوق زن و مرد	اصل بیستم	مشارکت و حضور در جامعه	اصل بیست و ششم
توجه به آموزش رایگان	اصل سی ام	مسکن برای همه	اصل سی و یکم
حفاظت از محیط زیست	اصل پنجاهم	نیاز به شورای شهر در یک شهر	اصل یکصدم

۲-۲-۳. سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴

دومین سند مورد مطالعه در پژوهش حاضر، سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ است که سندی در راستای تبیین چشم‌اندازی برای توسعه و پیشرفت کشور ایران در زمینه‌ها و حوزه‌های مختلفی نظیر: اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و علمی و ... است. در این سند، در ابتدا چشم‌اندازهای کلی جمهوری اسلامی ایران تدوین شده است و در ادامه با توجه به هر حوزه، در بندهایی مجزا و به صورت جزئی به تشریح موضوع و افق مدنظر پرداخته‌اند. در جدول زیر بندهایی از این سند که به شاخص‌های شهر اسلامی از منظر آرمان‌های جمهوری اسلامی ایران اشاره دارد، آورده شده است.

در بررسی اصل‌های قانون اساسی در خصوص ارتباط آن با شهر اسلامی محورهایی نظیر: توحید باوری، وحدت، مشارکت مردم، نگاه و توجه به آینده، امر به معروف و نهی از منکر، خانواده محوری، اخلاق انسانی-اسلامی، عدالت، رفاه و توجه به محیط‌زیست مورد توجه قرار گرفته است. در این میان، موضوع اخلاق انسانی-اسلامی، مشارکت و سرمایه اجتماعی مردمی و توحید باوری مکرراً مورد تأکید و توجه قرار گرفته است و به عنوان شاخص‌های کلیدی شهر اسلامی در ارتباط با آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران در قانون اساسی است.

جدول ۳: ارتباط بندهای سند چشم‌انداز توسعه جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ با شهر اسلامی

Table 3: Relation of the clauses of the vision document of the development of the Islamic Republic of Iran on the horizon of 1404 with the Islamic city

ارتباط با شهر اسلامی	محور کلی/ بند	ارتباط با شهر اسلامی	محور کلی/ بند
محور فرهنگی، علمی و فناوری			
توجه به هویت ملی، هویت تاریخی یک جامعه اسلامی	بند ۵	توحید باوری، توجه به معنویات در جامعه	بند ۱
مشارکت و آزادی‌های مشروع	بند ۱۱	امر به معروف و نهی از منکر	بند ۷
محور اجتماعی، سیاسی، دفاعی و امنیتی			
توجه به اقشار آسیب پذیر و کم توان در جامعه اسلامی	بند ۱۳	عدالت اجتماعی	بند ۱۲
توجه به دغدغه‌های جوانان و نیازهای آنان	بند ۱۵	خانواده محوری و توجه به حقوق زنان	بند ۱۴
امنیت	بند ۲۰	مشارکت عمومی	بند ۱۸
توجه به معماری اسلامی در منظر شهری و روستایی			
محور اقتصادی			
توجه به اقشار آسیب پذیر و کم توان	بند ۴۱	رشد اقتصاد	بند ۳۴
توجه به روستاها و شهرستان‌ها و بارگذاری منطقی در سطوح مختلف			
			بند ۳۳

ملت ایران و به‌ویژه جوانان که به‌مثابه منشوری برای دومین مرحله خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی خواهد بود و فصل جدید زندگی جمهوری اسلامی را رقم خواهد زد. این گام دوم، انقلاب را به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی هست نزدیک خواهد کرد" (Statement of the second step of the Islamic Revolution of Iran 2018). گزارش منتشرشده تحت عنوان بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی ایران، پس از صحبت در خصوص برکات و دستاوردهای انقلاب بزرگ ایران، پنج محور کلی در رابطه با گام دوم انقلاب ارائه‌شده و در ادامه، هفت توصیه کلیدی در حوزه‌های مختلف و متنوع آورده شده است. از این‌رو، در راستای تبیین شاخص‌های شهر اسلامی به بررسی محورها و توصیه‌های این سند پرداخته‌شده است.

در سند چشم‌انداز توسعه جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ همان‌طور که از جدول بالا نیز پیدا است، شاخص‌های مرتبط با شهر اسلامی شامل توحید باوری، هویت ملی، امر به معروف و نهی از منکر، مشارکت و سرمایه اجتماعی، عدالت محوری، خانواده محوری، امنیت، معماری و شهرسازی ایرانی-اسلامی و اقتصاد اسلامی است. در میان این شاخص‌های یادشده در سند چشم‌انداز توسعه، مشارکت مردمی و توحید باوری از جمله پرتکرارترین شاخص‌های مرتبط با شهر اسلامی است.

۳-۲-۳. بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی ایران

پس از گذشت چهار دهه از انقلاب اسلامی ایران، رهبر معظم انقلاب، در آستانه ورود به دهه پنجم، بیانیه‌ای تحت عنوان بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی ایران منتشر کردند. "بیانیه گام دوم انقلاب، تجدید مطلق است خطاب به

جدول ۴: ارتباط بندهای بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی ایران با شهر اسلامی

Table 4: Relation of the clauses of the statement of the second step of the Islamic Revolution of Iran with the Islamic city

ارتباط با شهر اسلامی	محور کلی / بند	ارتباط با شهر اسلامی	محور کلی / بند
محور کلی			
جوان‌گرایی و اهمیت به نسل امروز-نگاه مثبت به آینده	بند دوم	گروه‌ها و سمن‌های داوطلب در حل مسائل- مشارکت مردمی، سرمایه‌های اجتماعی	بند یکم
توصیه‌های کلیدی			
اقتصاد اسلامی- رفاه مردم	بند سوم	اخلاق محوری- توحیدباوری	بند دوم
سبک زندگی اسلامی- معنویت- اخلاق انسانی- اسلامی- خانواده محوری	بند هفتم	عدالت محوری	بند چهارم

بیش‌ازپیش نمایان می‌شود.

۳-۲-۴. الگوی پایه ایرانی-اسلامی پیشرفت

الگوی پایه اسلامی ایرانی پیشرفت (در افق پنجاه‌ساله) در سال ۱۳۹۷ همراه بیانیه‌ای از مقام معظم رهبری منتشر شد. مقام معظم رهبری در این بیانیه عنوان کرده‌اند: «این سند اهم مبانی و آرمان‌های پیشرفت را تدوین کرده و افق مطلوب کشور را در پنج دهه آینده ترسیم و تدابیر مؤثر برای نیل به آن را طراحی کرده است که با تحقق آن‌که

آنچه در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی ایران از سوی مقام معظم رهبری در ارتباط با شهر اسلامی مطرح‌شده است، جنبه‌های کلیدی از شهر اسلامی و آرمانی را تصویر می‌کند، محورهای نظیر: توحید باوری، عدالت محوری، جوان‌گرایی، سرمایه اجتماعی و مشارکت مردمی، اخلاق اسلامی-انسانی، اقتصاد اسلامی و توانمند، رفاه مردم، سبک زندگی اسلامی و خانواده محوری که در این میان، بحث اخلاق و معنویت نقش پررنگ‌تری دارد. اخلاق، کلیدی در جهت رفع برخی از مشکلات است و هر قدر عمیق‌تر به موضوع اخلاق انسانی-اسلامی تأمل می‌شود، اهمیت آن

به‌روزرسانی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است. همچنین رهبر معظم آیت‌الله خامنه‌ای از متخصصان، دانشگاه‌ها، نظریه‌پردازان و حوزه‌های علمیه خواسته‌اند تا این سند را عمیقاً بررسی کنند و نظرات خود را اعلام کنند. از این‌رو در پژوهش حاضر نیز این سند به‌عنوان یکی از منابع موردنیاز در جهت شناسایی شاخص‌های شهر اسلامی از منظر جمهوری اسلامی ایران مورد استفاده قرار گرفته است.

کاری عظیم و دشوار، اما ممکن و شیرین است کشور راه پیشرفت را خواهد پیمود و طلیعه مبارک تمدن نوین اسلامی ایرانی در زیست‌بوم ایران رخ خواهد نمود». سند این الگو در قالب شش دسته: (۱) مبانی نظری (مبانی خداشناسی، مبانی جهان‌شناختی، مبانی انسان‌شناختی، مبانی جامعه‌شناختی، مبانی ارزش‌شناختی، مبانی دین‌شناختی، مبانی ایران‌شناختی)؛ (۲) مبانی عملی (اصول)؛ (۳) آرمان‌ها؛ (۴) رسالت و افق؛ (۵) تدبیرها؛ (۶) سازوکار اجرا و نظارت و

جدول ۵: ارتباط الگوی پایه ایرانی-اسلامی پیشرفت با شهر اسلامی

Table 5: Relation of the basic Iranian-Islamic model of progress and the Islamic city

مبانی نظری	مبانی نظری	مبانی نظری	مبانی نظری
مشارکت	بند ۴	توحید محوری	بند ۱
عدالت	بند ۱۲	خانواده محوری	بند ۸
تدبیرها			
توجه به معنویت	بند ۳	توحیدباوری	بند ۲۱
سبک زندگی اسلامی-ایرانی	بند ۵	مظاهر و نمودهای کالبدی	بند ۴
امنیت و زیرساخت‌های مجهر	بند ۱۸	مظاهر و نمودهای کارکردی	بند ۷
مظاهر و نمودهای کالبدی-کارکردی	بند ۳۲	توجه به حفاظت از محیط زیست	بند ۲۸
توجه به حقوق زنان و نقش آنان در خانواده	بند ۴۲	توجه به بهداشت و سلامت مردم	بند ۳۷
احترام به حقوق همه انسانها			بند ۵۸

بارها و به‌صورت مؤکد از سوی ایشان مطرح شده است. مهندسی فرهنگی اصطلاح چندمعنا (polysemous) و کثیرالاضلاعی (multilateral) است که به‌تازگی در فضای فرهنگی کشور مطرح شده است و تا حدی به موضوع مهندسی اجتماعی (social engineering) نیز شباهت دارد. بر این اساس تاکنون تعاریف گوناگونی از مهندسی فرهنگی ارائه شده است که هر یک بُعد خاصی از مهندسی فرهنگی را در نظر گرفته است. مهندسی فرهنگی عبارت است از «طراحی» جامع و منسجم «نظام» مدیریت فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بر اساس مبانی نظری و مدل دقیق، روشن و روزآمد و همچنین تعیین مناسبات آن با سایر نظام‌ها (سیاسی، اقتصادی، مدیریتی و حقوقی)، و مهندسی

الگوی پایه ایرانی-اسلامی پیشرفت شاخص‌های تدقیق شده‌ای از شهر اسلامی ارائه می‌دهد نظیر: توحید باوری، مشارکت اجتماعی، خانواده محوری، عدالت محوری، مظاهر کالبدی و مظاهر کارکردی شهر اسلامی، سبک زندگی اسلامی-ایرانی، توجه به محیط‌زیست و رفاه مردمی. در این میان، توحید باوری، مظاهر کالبدی و مظاهر کارکردی شهر اسلامی-ایرانی بسیار موردتوجه قرار گرفته است.

۳-۲-۵. سند مهندسی فرهنگ

مهندسی فرهنگی یکی از مطالبات اصلی رهبر معظم انقلاب اسلامی از شورای عالی انقلاب فرهنگی به شمار می‌رود که

فرهنگ عبارت است از «بازپژوهی» و «نظریه‌پردازی» در حوزه فرهنگ اسلامی – ایرانی به منظور دستیابی به مبانی، چارچوب، ساختار و شاخص‌های دقیق، روشن (متمایز) و روزآمد برای فرهنگ ایرانی – اسلامی (نظریه و مدل فرهنگی) (Gholami 2007). در همین راستا، سند مهندسی فرهنگ توسط دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی در سال ۱۳۹۲ در قالب یک کتابچه جامع و کلی در اختیار نهادها، ارگان‌ها و سایر پژوهشگران این حوزه قرار داده شد.

سند مهندسی فرهنگ در قالب شش محور ارائه شده است که مشتمل بر: ۱) مبانی، ارزش‌ها و اصول؛ ۲) چشم‌انداز فرهنگی؛ ۳) اهداف فرهنگی؛ ۴) اولویت‌های فرهنگی؛ ۵) راهبردها و اقدامات؛ ۶) چارچوب نهادی نظام فرهنگی کشور است. در جدول زیر، محورها و بندهای ذیل هر محور به تفکیک بررسی شده و ارتباط آن با شاخص‌های شهر اسلامی ارائه شده است.

جدول ۶: ارتباط بندها و محورهای سند مهندسی فرهنگ با شهر اسلامی
Table 6: Relation of clauses and axes of cultural engineering document with Islamic city

محور/ بند	ارتباط با شهر اسلامی	محور/ بند	ارتباط با شهر اسلامی
مبانی نظری			
بند ۵	توجه به حقوق زن و مرد در کنار هم و با محوریت خانواده	بند ۶	خانواده محوری
بند ۱۸	احترام به حقوق همه انسانها		
ارزش‌ها			
بند ۴-۲	عدالت	بند ۵-۱	امر به معروف و نهی از منکر
بند ۵-۲	مردم سالاری و مشارکت منطقی مردم		

در سند مهندسی فرهنگ چهار مورد کلیدی در خصوص ارتباط با شهر اسلامی وجود دارد: خانواده محوری، عدالت و عدالت اجتماعی، امر به معروف و نهی از منکر، مشارکت و سرمایه‌های اجتماعی؛ که در این میان موضوع **خانواده محوری** به عنوان هسته اصلی و بنیادین در ساختار اجتماعی شهر اسلامی به گونه ویژه‌ای مورد توجه قرار گرفته است.

۳-۳. شخصیت‌های مهم و کلیدی^۱ و شاخص‌های شهر اسلامی

همواره در بستر تاریخ می‌توان شاهد تأثیرگذاری بالای شخصیت‌های مهم بر ابعاد زندگی مردم بود. این مهم در

خصوص انقلاب اسلامی ایران و آینده آن نیز قابل‌تعمیم است. امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری دو شخصیت کلیدی، مهم و تأثیرگذار در کشور ایران هستند و سخنانشان همواره رهنمودی در حوزه‌های مختلف است. از این‌رو در این بخش از پژوهش حاضر نیز در جهت تبیین شاخص‌های شهر اسلامی از منظر آرمان‌های جمهوری اسلامی ایران، به بررسی سخنان این دو شخصیت مهم در بازه‌های زمانی مختلف پرداخته شده است. در جدول زیر بیانات امام خمینی (ره) در بازه زمانی ۱۳۶۸-۱۳۵۷ پیرامون محورهایی که قرابت با مفهوم شهر اسلامی داشته و جزو ملزومات آن قلمداد شده آورده شده است.

جدول ۷: ارتباط بیانات امام خمینی (ره) با شهر اسلامی

Table 7: The connection between Imam Khomeini's statements and the Islamic city

ارتباط با شهر اسلامی	گزیده متن	تاریخ سخنرانی
توجه به ارزش‌های اسلامی به صورت عمیق	لزوم تغییر محتوایی در ارزش‌ها و نگرش اسلامی جامعه، امام می‌فرماید: «تنها مجرد به لفظ اسلامی بودن کافی نیست، باید محتوا داشته باشد».	۸ خرداد ۱۳۵۸
وحدت در شهر اسلامی	سوء تفاهمی بین ملت‌ها و دولت‌های اسلامی نباشد، و وحدت اسلامی همیشه محفوظ باشد و همه مسلمین باهم برادر باشند. این وحدت در همه جوانب رعایت شود.	۴ اردیبهشت ۱۳۵۸
وحدت در شهر اسلامی	برنامه ما برنامه اسلام است، وحدت کلمه مسلمین است.	۱۵ خرداد ۱۳۴۳
توحید باوری در شهر اسلامی - عدالت محوری در شهر اسلامی	اسلام انسانی می‌سازد عدالت‌خواه و عدالت‌پرور، صاحب اخلاق کریمه، صاحب معارف الهیه؛ که وقتی که از اینجا رخت بریست و وارد شد در یک عالم دیگری، به صورت انسان باشد.	۶ مهر ۱۳۵۶
عدالت و برابری در شهر اسلامی - نفی دنیاگرایی - معاد باوری	اسلام طبقه‌ای را بر طبقه دیگر ترجیح نداده است. اسلام گرایش مادی‌گری ندارد. اسلام تمام طبقات را مساوی دانسته است؛ فقط به تقوا مردم را بر دیگری ترجیح داده است.	۲۶ اردیبهشت ۱۳۵۸
سرمایه اجتماعی - خدا باوری و وحدت	اسلام برنامه‌اش این است که مابین فقیر و غنی و نمی‌دانم، کُرد و ترک و کُر و این‌ها فرق نگذارد. همه برادر و همه برابر، و برای همه است.	۱۸ شهریور ۱۳۵۸
عدالت در تمام جنبه‌های شهر اسلامی - توازن اقتصادی در شهر اسلامی	مطمئن باشید آنچه صلاح جامعه است، در بسط عدالت و رفع ایادی ظالمه و تأمین استقلال و آزادی و جریانات اقتصادی و تعدیل ثروت به طور عاقلانه و قابل عمل و عینیت، در اسلام به طور کامل است و محتاج به تأویلات خارج از منطق نیست.	۲۴ بهمن ۱۳۵۶
سبک زندگی و الگوی اسلامی در تمامی وجوه	مردانه در میدان باقی باشید و جلو ببرید تا مملکت ما یک مملکت اسلامی به تمام معنا بشود؛ یعنی تمام قشرهایش اسلامی بشود؛ یعنی هم دولت، یک دولت اسلامی باشد.	۱۱ آبان ۱۳۵۸
خدا باوری از اصول کلیدی شهر اسلامی	ما که اتکایمان به خداست، از کی تأیید بخواهیم؟ ما که اتکایمان به مبدأ غنی مطلق است، از کی خواستار جهات مادی بشویم.	۱۱ آذر ۱۳۶۰
عدالت محوری - عدالت اجتماعی	آن چیزی که موافق با اراده خداست موافق میل مردم هم هست. مردم مسلمان هستند، الهی هستند، وقتی ببینند عدالت را می‌خواهد اجرا بکند. خدا می‌خواهد عدالت در بین مردم اجرا بشود.	۲۱ آبان ۱۳۵۷

بیانات امام خمینی (ره)

می‌رساند، که امام خمینی بیشترین تأکید را در میان شاخص‌های بالا، بر مدار **اخلاق در همه ابعاد و وجوه انسانی** می‌دانند. به زعم ایشان می‌توان گفت همه چیز به اخلاق برمی‌گردد. اگر انسان بر اخلاق اسلامی انسانی خویش پایبند باشد به وضوح تأثیر آن در همه محورهای خاصه در شهر نمود پیدا خواهد کرد. این اخلاق را می‌توان برآمده از اعتقادات دینی شهروند نیز دانست. همان‌طور که حضرت امام خمینی (ره) نسبت به دین اسلام آن را

از جمله مهم‌ترین و کلیدی‌ترین ویژگی‌های تبیین شده توسط حضرت امام خمینی (ره) در رویدادهای مختلف، نسبت به شاخص‌های جامعه و شهر اسلامی از منظر آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران، می‌توان به این موارد اشاره کرد: توحید و خدا باوری، ارزش‌های اسلامی، وحدت، عدالت محوری، توجه به آینده، سرمایه‌های اجتماعی، اقتصاد اسلامی، اخلاق و سبک زندگی اسلامی. مطالعه سخنرانی‌ها و بیانات این مهم را به منصفه ظهور

مطالعه و بررسی بیانات و سخنرانی‌های مقام معظم رهبری در رابطه با شاخص‌های شهر اسلامی پرداخته شده است.

«انسان‌ساز» قلمداد می‌کند نیز بر این امر صحنه می‌گذارد و به اهمیت بالای اخلاق انسانی-اسلامی در شکل‌گیری بستری امن در قالب شهر اسلامی اشاره می‌کند. در ادامه به

جدول ۸: ارتباط بیانات مقام معظم رهبری با شهر اسلامی

Table 8: The connection between Supreme Leader's statements and the Islamic city

تاریخ سخنرانی	متن	ارتباط با شهر اسلامی
۱۳۸۹/۰۹/۱۰	یکی از ارکان اصلی الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی باید حتماً مسئله عدالت باشد.	عدالت محوری
۱۳۸۹/۰۱/۰۱	اساس حکومت اسلامی و شاخص عمده این حکومت عبارت است از استقرار ایمان؛ ایمان به خدا، ایمان به تعالیم انبیا و سلوک در صراط مستقیمی که انبیا الهی در مقابل پای مردم قرار دادند.	خداپابوری- توحید
۱۳۸۲/۰۹/۱۷	خیلی از مشکلات ما ناشی از دور شدن از فضایل اخلاقی است	اخلاق اسلامی
۱۳۸۸/۰۹/۱۱	اخلاق رفتاری افراد جامعه؛ مثل انضباط اجتماعی، وجدان کاری، نظم و برنامه‌ریزی، ادب اجتماعی، توجه به خانواده، رعایت حق دیگران کرامت انسان، احساس مسئولیت، اعتماد به نفس ملی، شجاعت شخصی و شجاعت ملی، قناعت امانت، درستکاری، حق‌طلبی...	اخلاق اسلامی- سبک زندگی اسلامی
۱۳۹۳/۰۹/۰۶	من دعوت می‌کنم بسیجیان عزیز را به اخلاق. اخلاق یعنی چه؟ یعنی حلم و بردباری، صبر و مقاومت، صدق و صفا، شجاعت و فداکاری، طهارت و پاک‌دامنی. بسیجی‌ها برای اینکه اجزای این بنای استوار همچنان مستحکم بمانند به این احتیاج دارند.	اخلاق اسلامی در تک‌تک افراد شهر و جامعه اسلامی- خداپابوری
۱۳۹۸/۱۱/۲۶	دشمن متأسفانه با استفاده از ضعف و خیانت سران وابسته نظام‌های اسلامی، از جمله در کشور ما در طول مهروموم‌های پیش از انقلاب، توانسته سبک زندگی خودش را رایج کند. ما اگر بی‌مبالاتی مشاهده می‌کنیم، اگر اسراف مشاهده می‌کنیم، اگر مشکلات گوناگون را در داخل کشور مشاهده می‌کنیم، این به خاطر دور افتادن از اخلاق اسلامی و از سبک زندگی اسلامی است.	سبک زندگی اسلامی- عدالت محوری- آگاهی- ارزش‌های فرهنگی غالب در شهر اسلامی
۱۳۸۸/۰۴/۲۹	هر هدفی را که این ملت بخواهد به آن برسد، در سایه آرامش و امنیت خواهد رسید.	آرامش و کمال شهر اسلامی- امنیت در شهر
۱۳۸۲/۰۹/۲۵	ما معتقدیم در کشور باید عدالت باشد و ثروت ملی میان همه مردم تقسیم شود. این آرزوی بزرگ ماست و برای آن تلاش و مبارزه می‌کنیم.	عدالت در شهر- اقتصاد اسلامی
۱۳۸۳/۰۶/۲۵	تلاش برای رشد و توسعه و اعتلای جنبه اقتصادی دنیای اسلام، از کارهایی است که بلاشک جزو هدف‌های اسلامی است.	اقتصاد اسلامی
۱۳۷۱/۰۵/۲۱	در دوران اول انقلاب، شما ناگهان دیدید که مردم ما در ظرف مدت کوتاهی، تغییرات اساسی در خلیات خودشان احساس کردند: گذشت در بین مردم زیاد شد؛ آز و طمع کم شد؛ همکاری زیاد شد؛ گرایش به دین زیاد شد؛ اسراف کم شد؛ قناعت زیاد شد جوان به فکر فعالیت و کار افتاد، دنبال تلاش رفت؛ خیلی‌ها که به شهرنشینی عادت کرده بودند، به روستاها رفتند؛ شبه کارهایی که به صورت گیاه هرزی در زندگی اقتصادی مردم رشد پیدا کرده بود، کم شد.	اقتصاد بر اساس اصول اسلامی- سبک زندگی اسلامی- وحدت و مشارکت بین مردم- سرمایه‌های اجتماعی
۱۳۹۹/۰۹/۲۶	اتحاد ملی را حفظ کنید. کشور ما احتیاج به اتحاد دارد؛ اتحاد ملت ایران. ملت ایران در خیلی از امور صدایشان صدای واحد است، خواستشان خواست واحد است،	اتحاد و انسجام- وحدت- سرمایه اجتماعی
۱۳۸۳/۰۹/۱۱	هویت حقیقی جامعه، هویت اخلاقی آن‌ها است؛ یعنی در واقع سازه اصلی برای یک	اخلاق محوری

بیانات مقام معظم رهبری

	اجتماع، شاکله اخلاقی آن جامعه است و همه چیز بر محور آن شکل می‌گیرد.	
خانواده محوری هسته مرکزی شهر اسلامی	همه ارزش‌های معنوی را می‌توان از درون کانون گرم خانواده بیرون کشید و معنویات را در سطح جامعه گستراند.	۱۳۸۴/۰۳/۲۵
هویت شهر اسلامی-ارزش های کالبدی شهر اسلامی- توجه به طبیعت- آرامش و رفاه انسان در شهر اسلامی	تعیین ابعاد کالبدی شهرها در گسترش افقی و عمودی با تأکید بر هویت ایرانی- اسلامی و با رعایت ملاحظات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، امنیتی، حقوق همسایگی و امکانات زیربنایی و زیست‌محیطی و اقلیمی مهم و کلیدی است.	۱۳۸۹/۱۱/۲۹
اعتماد- اخلاق محوری	سرمایه اصلی هر رسانه، اعتماد عمومی است که از طریق اعتنا به ارزش‌ها و اعتقادات اکثریت جامعه و حفظ کرامت و شرافت نظام و صداقت در بیان به دست می‌آید.	۱۳۷۰/۰۷/۰۲
آرمان‌خواهی- نگاه به آینده- عدالت محوری	جامعه‌ای می‌تواند تصویر آرمانی یک ملت زنده، بیدار و باهوش قرار گیرد که در آن، معنویت و عدالت و عزت و قدرت و ثروت و رفاه باشد.	۱۳۸۱/۰۷/۱۷
آزادی و کمال انسان در شهر بر پایه مبانی دینی	اعتقاد ما به آزادی و تأمین حقوق شهروندی در مسائل اجتماعی هم، ریشه‌دار و دارای مبنای دینی است	۱۳۸۲/۰۵/۱۵
نگاه مثبت به آینده	تا چشم‌انداز را برای خود تعریف نکنیم، هیچ کار درستی صورت نخواهد گرفت.	۱۳۸۳/۰۴/۱۷
شهر اسلامی بستر سبک زندگی اسلامی-ایرانی	باید هرچه ممکن است محیط زندگی شهر، به گونه‌ای طراحی و ساخته شود که تحقق سبک زندگی اسلامی راحت‌تر، امکان‌پذیر باشد.	۱۳۹۲/۱۰/۲۳
هنر اسلامی- نگاه به آینده	نگاه به هنر اسلامی و سینمای دینی باید نگاهی بلندمدت و همراه با برنامه‌ریزی دقیق و امید به آینده و بهره‌گیری مناسب از ابزار هنر برای تأثیرگذاری حداکثری باشد.	۱۳۹۱/۱۲/۰۱
سبک زندگی اسلامی- ایرانی- معماری و شهرسازی اسلامی	استقلال فرهنگی در این است که سبک زندگی را، سبک زندگی اسلامی- ایرانی انتخاب نکنیم. بنده در باب سبک زندگی دو سه سال قبل از این مفصل صحبت کردم؛ سبک زندگی از معماری، از زندگی شهری، از زیست انسانی، از پیوندهای اجتماعی تا همه مسائل گوناگون را شامل می‌شود. تقلید از غرب و از بیگانه در سبک زندگی، درست نقطه مقابل استقلال فرهنگی است.	۱۳۹۵/۰۳/۱۴

توجه ویژه‌ای داشته‌اند. به تعبیر ایشان اگر انسان در جهت اخلاق حرکت کند و بدان پایبند باشد بسیاری از مشکلات موجود در ساختار شهرها و ... تسهیل می‌شود.

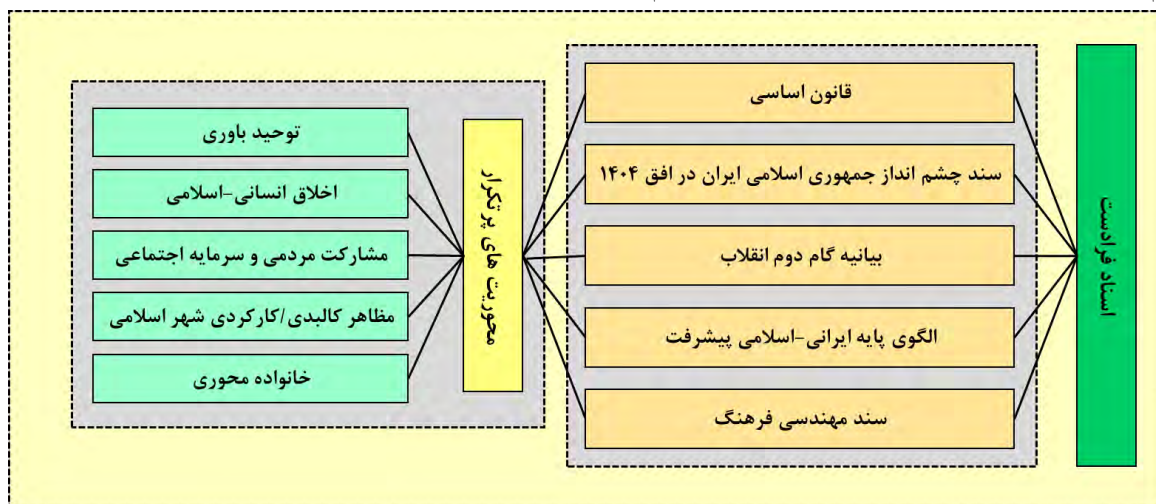
۴. بحث و یافته‌های تحقیق

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته در بخش‌های پیشین پژوهش حاضر، شاخص‌های متعددی در منابع مطالعاتی که نمود آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران است، دیده می‌شود. در میان اسناد فرادست مطالعاتی (قانون اساسی، سند چشم‌انداز توسعه، بیانیه گام دوم انقلاب، الگوی پایه ایرانی-اسلامی پیشرفت و سند مهندسی فرهنگ) پنج آرمان کلی در ارتباط با شهر اسلامی ترسیم شده است که بیشترین تکرار در حول آن‌ها بوده است. شمارش تکرارهای هر کد

سخنان و بیانات رهبر معظم انقلاب حوزه‌های مختلف از زندگی انسان را درمی‌گیرد و جامعیت آن بیشتر است. محورهای مرتبط با شهر اسلامی در بیانات حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در پانزده دسته قرار داده می‌شود و مشتمل بر: عدالت محوری، توحید و خداباوری، اخلاق و سبک زندگی اسلامی-ایرانی، آرامش و کمال انسان، امنیت، اقتصاد اسلامی، مشارکت مردمی، وحدت، سرمایه‌های اجتماعی، خانواده محوری، توجه به محیط‌زیست، کالبد و کارکرد و هنر اسلامی، اعتماد و توجه به آینده است. با توجه به مطالعات و تحلیل‌های انجام شده، **عدالت محوری**، **اخلاق‌مداری و سبک زندگی ایرانی-اسلامی** بیشترین توجه را به خود اختصاص داده است. مقام معظم رهبری نیز نظیر امام خمینی به موضوع اخلاق انسانی-اسلامی

را نشان می‌دهد.

مستخرج از منابع مطالعاتی در سه مرحله در جهت تدقیق در نرم‌افزار اکسل محاسبه و شماره‌ده شد. شکل زیر این مهم

تصویر ۴: محوّرات های پرتکرار در اسناد فراست در رابطه با شهر اسلامی و آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران

Fig. 4: Frequent axes in national documents in relation to the Islamic city and the ideals of the Islamic Republic of Iran

دسته‌بندی کرد و برخی به‌طور مستقیم و برخی به‌طور غیرمستقیم با شهر اسلامی در ارتباط است. کدگذاری‌های صورت گرفته از کلیدواژه‌های مستخرج از منابع مطالعاتی نشان می‌دهد، نحوه ارتباط این محورها با شهر اسلامی در سه دسته جای می‌گیرد که عبارت هستند از: الف) **اصول جامعه و شهر اسلامی** مانند توحید، عدالت، وحدت، مشارکت، سرمایه اجتماعی و ...؛ ب) **اهداف کلان و عملیاتی** به‌ویژه در اسناد فرادست مانند آموزش رایگان و شورای شهر، مسکن برای همه، حفاظت از محیط‌زیست و ...؛ ج) **رهنمودهای اخلاقی و سبک زندگی** مانند احترام به حقوق انسان‌ها، توجه به معنویت، امر به معروف و نهی از منکر و ...

از سویی دیگر در سخنان شخصیت‌های مهم و کلیدی (امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری) نیز نکات مهم و اساسی در ارتباط با آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی و ارتباط آن با شهر اسلامی مطرح کرده‌اند. البته وجوه مختلف یک شهر اسلامی به تصویر کشیده شده است اما در این میان و در جمع‌بندی کدگذاری‌های صورت گرفته می‌توان پنج مورد را به‌عنوان مهم‌ترین و پرتکرارترین موارد قلمداد کرد که **مشمول بر: توحید باوری، اخلاق اسلامی-انسانی، عدالت محوری، سبک زندگی ایرانی-اسلامی و وحدت** هستند. بر اساس مطالعه سه منبع مهم و بستر نمود یافتن آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران یعنی، مبانی دینی و اعتقادی، کلام شخصیت‌های مهم و کلیدی (امام خمینی و مقام معظم رهبری)، و اسناد فرادست، می‌توان نکات کلیدی آن‌ها را

تصویر ۵: ابعاد سه‌گانه مستخرج از مطالعه آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران

Fig. 5: The three dimensions derived from the study of the ideals of the Islamic Republic of Iran

می‌توان با تدقیق زیرمجموعه‌های هرکدام از ابعاد سه‌گانه فوق به این مهم، دست‌یافت. این امر با توجه به کدگذاری‌های صورت گرفته از منابع مطالعاتی تبیین شده است، که در قالب جدول زیر قابل ملاحظه است.

ابعاد سه‌گانه شاخص‌های شهر اسلامی مستخرج از آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران، حوزه‌ها و مقیاس گوناگون تأثیرگذاری این مهم را نشان می‌دهد. در راستای نیل به هدف پژوهش و ارائه شاخص‌های شهر اسلامی،

جدول ۹: شاخص‌های شهر اسلامی بر اساس آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران

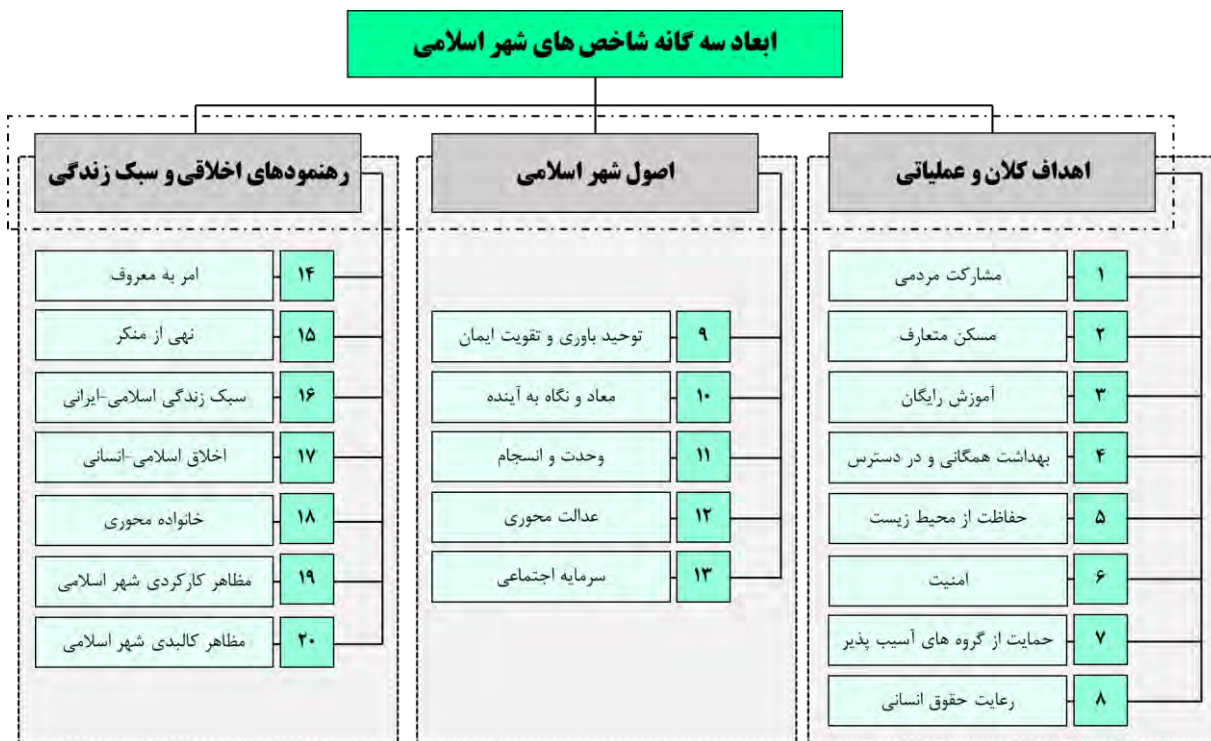
Table 9: Indicators of the Islamic city based on the ideals of the Islamic Republic of Iran

ابعاد	آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران	شاخص‌های شهر اسلامی
اهداف کلان و عملیاتی	<ul style="list-style-type: none"> ❖ امور کشور باید به اتکا آراء عمومی اداره شود؛ ❖ مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند؛ ❖ همه افراد ملت اعم از زن و مرد، یکسان در حمایت قانون قرار دارند؛ ❖ دولت موظف است وسایل آموزش و پرورش رایگان را برای همه تا پایان دوره متوسطه فراهم سازد؛ ❖ داشتن مسکن متناسب با نیاز، حق هر فرد و خانواده ایرانی است؛ ❖ در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط‌زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد؛ ❖ ایجاد نظام جامع تأمین اجتماعی برای حمایت از حقوق محرومان و مستضعفان و مبارزه با فقر؛ ❖ تقویت امنیت و اقتدار ملی؛ ❖ حمایت از تأمین مسکن گروه‌های کم‌درآمد و نیازمند؛ ❖ پوشش همگانی مراقبت‌ها و خدمات سلامت به‌ویژه خدمات بیمه‌ای و توزیع عادلانه منابع حوزه سلامت؛ 	<ul style="list-style-type: none"> * مشارکت مردمی * رعایت حقوق انسانی * آموزش رایگان * بهداشت همگانی و در دسترس * حفاظت از محیط‌زیست * مسکن متعارف * امنیت * حمایت از گروه‌های آسیب‌پذیر
اصول شهر اسلامی	<ul style="list-style-type: none"> ❖ توجه به ارزش‌های اسلامی به‌صورت عمیق؛ ❖ وحدت در شهر اسلامی؛ ❖ تقویت وحدت و هویت ملی مبتنی بر اسلام و انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی؛ ❖ توحید باوری در شهر اسلامی - عدالت محوری در شهر اسلامی؛ ❖ عدالت و برابری در شهر اسلامی - نفی دنیاگرایی - معاد باوری؛ ❖ سرمایه اجتماعی - خدا باوری و وحدت؛ ❖ عدالت در تمام جنبه‌های شهر اسلامی؛ ❖ عدالت در تمام جنبه‌های شهر اسلامی - توازن اقتصادی در شهر اسلامی؛ ❖ خدا باوری از اصول کلیدی شهر اسلامی؛ ❖ عدالت محوری - عدالت اجتماعی؛ 	<ul style="list-style-type: none"> * توحید باوری و تقویت ایمان * معاد و نگاه به آینده * وحدت و انسجام * عدالت محوری * سرمایه اجتماعی
رهنمودهای اخلاقی و سبک زندگی	<ul style="list-style-type: none"> ❖ دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است همگانی؛ ❖ سالم‌سازی فضای فرهنگی، رشد آگاهی‌ها و فضایل اخلاقی و اهتمام به امر به معروف و نهی از منکر؛ ❖ خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است؛ ❖ تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن؛ ❖ مسلمانان موظف هستند نسبت به افراد غیرمسلمان با اخلاق حسنه و قسط و عدل اسلامی عمل نمایند؛ ❖ اعتلا و عمق و گسترش دادن معرفت و بصیرت دینی؛ ❖ هویت بخشی به سیمای شهر و روستا؛ ❖ احیا و گسترش الگوها و نمادهای اسلامی ایرانی به‌ویژه در پوشش، معماری و شهرسازی؛ ❖ معنویت و اخلاق، جهت دهنده همه حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی؛ 	<ul style="list-style-type: none"> * امر به معروف * نهی از منکر * اخلاق انسانی - اسلامی * خانواده محوری * مظاهر کالبدی شهر اسلامی * مظاهر کارکردی شهر اسلامی * هویت اسلامی در شهر

<p>*شهر بستر کمال مسلمان</p>	<ul style="list-style-type: none"> ❖ ترویج آموزه‌های اخلاق اسلامی و هنجارهای اجتماعی و تبلیغ عملی دین؛ ❖ خیلی از مشکلات ما ناشی از دور شدن از فضایل اخلاقی است؛ ❖ اوج بخشیدن به نقش محوری «مسجد» در رشد معنوی و فرهنگی و اجتماعی و همبستگی؛ ❖ تبیین و نهادینه‌سازی سبک زندگی اسلامی ایرانی و استوارسازی بنیان خانواده؛ ❖ ایجاد قطب‌های گردشگری مذهبی، فرهنگی، طبیعی، و سلامت با هدف مناطق و مراکز هویت‌ساز؛ ❖ تعیین ابعاد کالبدی شهرها در گسترش افقی و عمودی با تأکید بر هویت ایرانی-اسلامی و با رعایت ملاحظات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، امنیتی، حقوق همسایگی و امکانات زیربنایی و زیست‌محیطی و اقلیمی مهم و کلیدی است؛ ❖ باید هرچه ممکن است محیط زندگی شهر، به‌گونه‌ای طراحی و ساخته شود که تحقق سبک زندگی اسلامی راحت‌تر، امکان‌پذیر باشد؛
------------------------------	---

فضائل اخلاق انسانی-اسلامی و توحید باوری بسیار مورد تأکید و توجه قرار گرفته است. در شکل زیر شاخص‌های شهر اسلامی از منظر آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی با دقت بیشتر نشان داده شده است.

شاخص‌های شهر اسلامی بر پایه ابعاد سه‌گانه مستخرج از آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی، خود شامل بیست (۲۰) شاخص می‌شود. این شاخص‌ها به‌نوعی نمایانگر شهر آرمانی-اسلامی منتج از آرمان‌ها و ایدئال‌های نظام جمهوری اسلامی است. در مجموع، از میان این شاخص‌ها،

تصویر ۶: شاخص‌های بیست‌گانه شهر اسلامی از منظر ابعاد سه‌گانه مستخرج از مطالعه آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران.

Fig. 6: Twenty indicators of the Islamic city from the perspective of the three dimensions extracted from the study of the ideals of the Islamic Republic of Iran

نتیجه‌گیری

شخصیت‌های مهم و کلیدی، که آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران در آن نمود داشته است به تبیین و استنتاج شاخص‌های شهر اسلامی پرداخته شده است. پس از مطالعات، کدگذاری‌ها و باز آزمون پایایی صورت گرفته، شاخص‌های شهر اسلامی در قالب سه بعد مجزا تحت عنوان اهداف کلان و عملیاتی، اصول شهر اسلامی و رهنمودهای اخلاقی و سبک زندگی تدوین و هر بعد خود به شاخص‌های شهر اسلامی تفکیک می‌شود. در مجموع بیست (۲۰) شاخص در رابطه با شهر اسلامی که منتج از آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران است، شناسایی شد. توجه به آرمان‌های نمود یافته در شاخص‌های شهر اسلامی می‌تواند نگرشی نو در میان مدیران، برنامه‌ریزان، تصمیم‌گیران شهری و نظریه‌پردازان این حوزه فراهم کند تا با توجه عمیق بر بستر و تأثیرات آرمان‌ها بر شهر به مداخله در شهر و ارائه تصمیمات صحیح و قابل اجرا بپردازند. ان شاء الله.

شهر برخاسته از اندیشه اسلامی، در سرزمین‌های گوناگون نمودهای متفاوتی از خود نشان می‌دهد اما اصل ذات خویش که بر پایه اصول است، مشترک به نظر می‌رسد. این مهم در خصوص شهر اسلامی-ایرانی و الگوی نظری و عملی آن در کشور ایران نیز صادق است. رویدادهای رخ داده در یک سرزمین واحد نیز آرمان‌ها و تصورات شکل گرفته از یک شهر آرمانی و ایدئال نظام و مردم را تغییر می‌دهد و دگرگون می‌سازد. انقلاب بزرگ اسلامی ایران از جمله مهم‌ترین و کلیدی‌ترین رویدادهای رخ داده در کشورمان بوده است که آرمان‌های اصیل اسلامی را به روح جامعه تزریق کرد. از سویی دیگر می‌توان گفت شهر در گفتمان انقلاب اسلامی، هنوز جایگاه نظری و عملی خویش را برای تصویرپردازی آرمان‌شهر، نیافته است. در این راستا و در جهت تبیین شاخص‌های شهر اسلامی از منظر آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران، در پژوهش حاضر گام برداشته شد. در این مقاله با بهره‌گیری از منابع سه‌گانه مشتمل بر مبانی دینی و قرآنی، اسناد فرادست و

پی‌نوشت‌ها

۱ امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری آیت الله خامنه‌ای

فهرست منابع

- ابراهیم‌زاده، عیسی. ۱۳۸۵. فلسفه تربیت. تهران: انتشارات پیام نور.
- اردستانی، حجر و محمدرضا تاجیک، مسعود موسوی، محسن اسلامی. ۱۳۹۹. دوگانگی گفتمانی و تأثیر آن در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. نشریه مطالعات راهبردی. ۸۹: ۸۶-۶۳.
- اسفندیاری، مصطفی و مصطفی مهدوی آرا، علیرضا نادریان، صدیقه یوسفی. ۱۳۹۵. آرمان‌شهر اسلامی از منظر امام رضا (ع). نشریه فرهنگ رضوی. ۴(۱۵): ۱۳۲-۹۹.
- آیتم، معصومه. ۱۳۹۹. واکوی تأثیرات کلان‌روندها بر آینده شهر ایرانی-اسلامی با رویکرد تحلیل ساختاری و سناریو نگاری؛ نمونه موردی بافت تاریخی تبریز. نشریه فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی. ۵(۲): ۲۰۷-۱۹۵.
- بورکهارت، تیتوس. ۱۳۴۶. روح هنر اسلامی. ترجمه حسین نصر. هنر و مردم. شماره ۵۵.
- بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی ایران. ۱۳۹۷. موجود در پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای Khamenei.ir

- پیربابایی، محمدتقی و پریسا هاشم‌پور، پیمان زاده باقری. ۱۳۹۹. تدوین الگوی توسعه اجتماع محلی در شهرهای اسلامی. مجله برنامه‌ریزی شهری. ۴۱: ۹۹-۱۱۲.
- حکیم، سلیم بسیم. ۱۳۸۱. شهرهای عربی-اسلامی. اصول شهرسازی و ساختمان. ترجمه محمدحسین مالکی و عارف اقوامی مقدم. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- سجاد زاده، حسن و سیده الهام موسوی. ۱۳۹۳. ابعاد چستی-شناسی و هستی‌شناسی شهر اسلامی از منظر متون اسلامی. نشریه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی. ۱۶: ۵-۱۸.
- سرپرست سادات، سید ابراهیم. ۱۳۹۷. تبیین بایسته فرهنگی، نظری و ساختاری شکل‌گیری تمدن اسلامی ایرانی. نشریه مطالعات انقلاب اسلامی. ۱۵(۵۲): ۵۱-۷۴.
- عابدینی، علی و حسن زارعی، حسین عابدینی. ۱۳۹۸. تبیین الگوی سرمایه اجتماعی بر اساس اندیشه مقام معظم رهبری. نشریه مدیریت اسلامی. ۲۷(۱): ۳۷-۶۳.
- عزتی، امیرحسین و همکاران. ۱۳۹۹. مؤلفه‌های تمدن نوین اسلامی و الزامات شکل‌گیری و ثمرات آن مبتنی بر بیانات مقام معظم رهبری. فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت اسلامی. ۲۸(۱): ۱۲-۳۲.
- غلامی، رضا. ۱۳۸۶. پژوهش در نقشه مهندسی فرهنگی. نشریه زمانه. شماره ۵۸.
- فلاح، سمیه. ۱۳۹۰. زیرساخت مفهوم شهر اسلامی. نشریه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی. ۳: ۳۵-۴۴.
- قادری، عبدالرسول و بابک شمشیری. ۱۳۹۶. آرمان‌گرایی واقع‌گرایانه، رویکردی مناسب برای تربیت بدنی. فصلنامه علمی-تخصصی آموزش پژوهی. ۳(۹): ۱۱۱-۱۳۲.
- مردانی، سیده زهرا. ۱۳۹۴. طبقه‌بندی آرا متفکران شهر اسلامی. نشریه باغ نظر. ۳۵: ۶۵-۷۴.
- مولایی، اصغر. ۱۳۹۶. تبیین نظم شهر اسلامی بر اساس احکام ثابت. نشریه فلسفه دین. ۱۴(۴): ۸۵۵-۸۷۸.
- مولایی، اصغر. ۱۳۹۹. راهبردها و راه‌کارهای آرمان‌شهر اسلامی با محوریت آموزه‌های علوی برای کاربردی در توسعه شهرهای ایران. نشریه تمدن اسلامی و دین‌پژوهی. ۲(۶): ۱۱۰-۱۳۵.
- مهری، کریم. ۱۳۹۵. دولت اسلامی بر اساس بیانات مقام معظم رهبری: روش نظریه‌پردازی داده بنیاد. دو فصلنامه دانش سیاسی. ۱۲(۲): ۵۸-۳۱.
- میر غلامی، مرتضی و احد نژاد ابراهیمی، معصومه آیشم. ۱۳۹۹. بازشناسی و تبیین اثرات کلان فرایندها و فرایندها بر شهرمعاصر ایرانی از منظر واقع‌گرایی اسلامی. نشریه علمی-پژوهشی دانش شهرسازی. ۴(۳): ۱۹-۳۶.
- نقره‌کار، عبدالحمید. ۱۳۹۵. نسبت اسلام با فرایندهای انسانی فرا نظریه سلام (SALAM) طرح مدلی (بنیادی-کاربردی) در (ساختار، منابع، مبانی و ارزیابی) آثار هنری، معماری و شهرسازی از منظر اسلامی (راهبردها، راهکارها، راه‌حل‌ها و نقد فرایندهای انسانی). مجله پژوهش‌های معماری اسلامی. ۴(۳): ۴-۲۱.
- نقی‌زاده، محمد. ۱۳۷۷. صفات شهر اسلامی در متون اسلامی. نشریه هنرهای زیبا. ۵(۴): ۴۷-۶۱.
- نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۹. تأملی در چیستی شهر اسلامی. مطالعات شهر ایرانی-اسلامی. ۱: ۱-۱۴.
- نقی‌زاده، محمد. ۱۳۹۰. ریشه‌های شهر اسلامی در متون اسلامی. نشریه کتاب ماه هنر. ۱۵۵: ۱۲-۲۶.

منابع انگلیسی

- Abedini, Ali and et al. 2019. Explaining the Social Capital Model Based on Views of Iran's Supreme Leader Ayatollah Khamenei: A Grounded Theory Approach. Islamic management journal. Volume 27. Issue 1. pp 37-63. [In Persian]
- Ardestani, Hojr and et al. 2021. Exploring the Signification of "security" in Islamic Republic of Iran Foreign Policy. Statagic studies journal. Volume 2. Issue 89. pp 63-86. [In Persian]
- Ayashm, Masoumeh. 2020. An Analysis of the Megatrends Effects on the Future of the Iranian-Islamic City through Structural Analysis and Scenario Planning: A Case Study of the Historical Context of Tabriz. CIAUJ. 5 (2).195-207. [In Persian]
- Burckhard, Titus. 1967. The Spirit of Islamic Art. Art and People. No. 55. [In Persian]
- Ebrahimzadeh, Issa. 2006. Philosophy of Education. Payame Noor Publications. [In Persian]

- Esfandiari, Mustafa and et al. 2017. Islamic utopia in Imam Reza's viewpoints. Journal of razavi culture Volume 4. Issue 15. pp 99-132. [In Persian]
- Ezzati, AmirHassan and et al. 2020. The Components of Modern Islamic Civilization, Requirements for Its Establishment, and Its Benefits in View of of the Supreme Leader. Islamic management journal. Volume 28. Issue 1. pp 75-96. [In Persian]
- Falahat, Somayeh. 2011. Structural Concept of the Islamic City. Journal of Iranian-Islamic City Studies. No. 3. pp. 44-35. [In Persian]
- Ghaderi, Abdolrasoul and Babak Shamshiri. 2017. Idealism realistic approach to religious education. Quarterly Journal of Education Studies. 3(9). 111-132. [In Persian]
- Gholami, Reza. 2007. Research in the map of cultural engineering. Zamaneh. No. 58. [In Persian]
- Hakim, S Basim. 2002. Arab Islamic Cities. Principles of urban planning and construction. Tehran. Printing and Publishing Organization of the Ministry of Culture and Islamic Guidance. [In Persian]
- Mardani, Zahra. 2015. The Classification of Thinkers' Views in the Field of Studies of Islamic City. Journal of Bagh-e Nazar. 12(35). 65-74. [In Persian]
- Mehri, Karim. 2017. Islamic Government According to Views of Iran's Supreme Leader Ayatollah Khamenei: A Grounded Theory Approach. Political Knowledge. 12(2). 31-57. [In Persian]
- Mirgholami, Morteza and Ahad Nejad Ebrahimi, Masoumeh Ayashm. 2020. Recognizing and explaining the effects of Megatrends and trends on contemporary Iranian city from the perspective of Islamic realism. Urban Planning Knowledge. 4(3). 19-36. [In Persian]
- Molaei, Asghar. 2017. The Description of the Order of the Islamic City Based on the Islamic Principles. Philosophy of Religion. 14(4). 855-878. [In Persian]
- Molaei, Asghar. 2020. Strategies of Islamic utopia with the focus on Alavi teachings for application in the development of Iranian cities. Journal of Islamic Civilization and Religious Studies. 2(6). 135-110. [In Persian]
- Naghizadeh, Mohammad. 1998. Attributes of the Islamic city in Islamic texts. Journal of Fine Arts. No. (5-4). pp. 61-47. [In Persian]
- Naghizadeh, Mohammad. 2010. Reflections on what is an Islamic city. Iranian-Islamic city studies. No. 1. pp. 14-1. [In Persian]
- Naghizadeh, Mohammad. 2011. The roots of the Islamic city in Islamic texts. Month of Art. No. 155. pp. 12-26. [In Persian]
- Noghrehkar, Abdolhamid. 2016. The interrelation between Islam and human processes theory of (Salam). Journal of Researches in Islamic Architecture. 4 (3). 4-21. [In Persian]
- Pirbabaee, MohammadTaghi and Parisa Hashempour, Peyman zadehbagheri. 2020. Codifying a community development pattern in Islamic City. Urban planning journal. 11(41). 99-112. [In Persian]
- Sajjadzadeh, Hassan and Seyedeh Elham Mousavi. 2014. Dimensions of ontology and ontology of the Islamic city from the perspective of Islamic texts. Iranian-Islamic City Studies Journal. No. 16. 5-18. [In Persian]
- Sarparast Sadat, Ebrahim. 2018. Cultural, Theoretical and Structural Necessities for Islamic-Iranian Civilization. Journal of Islamic revolution studies. Issue 52. 51-74. [In Persian]
- Statement of the second step of the Islamic Revolution of Iran. 2018. [In Persian]
- URL1: Khamenei.ir
- URL2: emam.com